

Monika Klejnowska

**OCHRONA ŚWIADKÓW,
POKRZYWDZONYCH PRZESTĘPSTWEM ORAZ INNYCH
UCZESTNIKÓW PROCESU KARNEGO PRZED ZAGROŻENIEM
ZE STRONY SPRAWCY CZYNU ZABRONIONEGO**

Problem ochrony pokrzywdzonych, świadków, a także innych uczestników procesu karnego w doktrynie i orzecznictwie jest postrzegany jako jeden z istotnych czynników prawidłowego i zarazem skutecznego funkcjonowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Od początku lat dziewięćdziesiątych zwraca się uwagę na zagrożenie dla świadków i pokrzywdzonych pochodzące od osoby sprawcy w związku z obciążaniem go przez nich przed organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości¹. P. Wiliński podkreśla, że obecnie zastraszanie świadków i w konsekwencji odwoływanie przez nich uprzednio złożonych zeznań jest już procederem na dużą skalę. Zjawisko to jest skutkiem coraz szybciej postępującej radykalizacji działania sprawców przestępstw. Działania te, obliczone na eliminację niewygodnego dla sprawcy źródła dowodowego, kierowane są nie tylko przeciwko zeznającym, ale przeciwko ich rodzinom czy będącym ich własnością dobrom materialnym. Zastraszanie świadków wobec nader częstego informowania o takich przypadkach przez media przestaje znacząco wywoływać zainteresowanie i oburzenie opinii publicznej². Poczucie zagrożenia przestępczością przekłada się na odczucia uczestników procesu³. Może to prowadzić do paraliżu wymiaru sprawiedliwości⁴. Dobro wymiaru sprawiedliwości nie może być pojmowane tylko jako wykrycie i pociągnięcie sprawcy czynu

¹ P. Hofmański, *Świadek anonimowy w procesie karnym*, Kraków 1998, s. 104.

² P. Wiliński, *Pozycja i ochrona świadka we współczesnym procesie karnym* [w:] P. Wiliński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Poznań 2004, s. 314–315; S. Waltoś, *Dylematy ochrony świadka w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 1995, z. 2, s. 39.

³ K. Dudka, *Skuteczność instrumentów ochrony pokrzywdzonego w świetle badań empirycznych*, Lublin 2006, s. 49.

⁴ A. Kołodziejczyk, *Pokrzywdzony w charakterze świadka anonimowego*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 1, s. 65.

zabronionego do odpowiedzialności, ale obejmuje wszystko, co ku temu zmierza, a więc m.in. także to, że świadek nie będzie czuł się zagrożony z racji wypełniania obowiązków procesowych⁵. Reakcją ustawodawcy na narastające poczucie zagrożenia były zmiany w prawie prowadzące do wzmocnienia bezpieczeństwa świadków i pokrzywdzonych.

Podmiotowy zakres karnoprosesowej ochrony osób przed zagrożeniem ze strony sprawcy przestępstwa (oskarżonego) należy ująć szeroko. Można nim objąć przede wszystkim:

- pokrzywdzonych składających zeznania, niekiedy w grę wchodzi też osoby uprzednio uwikłane w działalność przestępczą z osobami obecnie ich zastraszającymi,
- świadków niebędących pokrzywdzonymi zarówno związanych z działalnością przestępczą, jak i niezwiązanych z taką działalnością, a mających jedynie informacje o przestępstwie,
- świadków koronnych – czyli sprawców uwikłanych w działalność zorganizowanej grupy przestępczej lub związku mającego na celu popełnianie przestępstw,
- tajnych agentów policji (inaczej określanych jako informatorzy czy tajni współpracownicy policji), którzy wezwani zostali do procesu karnego w charakterze świadków.

E. Bieńkowska rozciąga ochronę również na biegłych i tłumaczy w procesie karnym⁶.

Warto jednak z pewnością ukazać prawne instrumenty ochrony nie tylko świadka w znaczeniu prawnym (formalnym), czyli osoby, która została wezwana przez organ procesowy w celu złożenia zeznań, ale także świadka w znaczeniu faktycznym (materialnym), czyli świadka, który ma informacje o zdarzeniu przestępnym i ewentualnie sam zgłasza się do organu procesowego w celu złożenia zeznań⁷.

P. Wiliński zauważa, że można by odczytać, iż intencją ustawodawcy było wdrożenie szczególnego systemu ochrony świadka z uwagi na zagrożenie, jakie może stwarzać oskarżony, względnie osoba z nim związana, którego potencjalnie mają obciążać zeznania. Wydaje się jednak, że ochrona świadka ma charakter generalny – skierowana jest przeciwko wszystkim osobom stwarzającym zagrożenie dla świadka, a nie tylko przeciwko oskarżonemu⁸. P. Hofmański słusznie zauważa, że stan zagrożenia może mieć swe źródło w jakichś zdarze-

⁵ M.M. Żoła, *Ochrona danych osobowych w procesie karnym* [w:] G. Goździewicz, M. Szablowska (red.), *Prawna ochrona danych osobowych w Polsce na tle europejskich standardów. X-lecie polskiej ustawy o ochronie danych osobowych*, Toruń 2008, s. 165.

⁶ E. Bieńkowska, *Świadek nie dość chroniony*, „Gazeta Sądowa” 1998, nr 9, s. 30.

⁷ K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2003, s. 261.

⁸ P. Wiliński, *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Zakamycze 2003, s. 103.

niach wcześniejszych, niepowiązanych z tym, co jest przedmiotem postępowania karnego, w którym świadek zeznaje⁹.

Przedmiotowy zakres karnoprosesowej ochrony osób wymaga zdefiniowania „zagrożenia” dla świadka, pokrzywdzonego czy innego uczestnika procesu karnego pochodzącego od oskarżonego. Pojęcie „zagrożenia” odnajdujemy w literaturze procesualistycznej, w której jednocześnie zgłasza się postulaty utrzymania istniejących karnoprosesowych instrumentów ochrony świadka i dążenia do ich optymalnego prawnego ukształtowania oraz właściwego stosowania¹⁰, chociaż używa się też pojęcia „zastraszanie” świadka. E. Bieńkowska definiuje „zastraszanie” jako „każdą bezpośrednią, pośrednią lub potencjalną groźbę pod adresem świadka, która może prowadzić do ingerowania w jego obowiązek złożenia zeznań wolnych od jakichkolwiek wpływów. Obejmuje to zastraszanie wynikające bądź ze zwykłego istnienia organizacji kryminalnej o groźnej reputacji, organizacji stosującej przemoc i represje, bądź ze zwykłego faktu, że świadek należy do zamkniętej grupy społecznej i usytuowany jest w niej na pozycji osoby słabej”¹¹. Etymologicznie pojęcie „zagrożenia” nawiązuje do pojęcia „zastraszenia”. „Zagrożenie” należy łączyć przede wszystkim ze „stworzeniem stanu niebezpieczeństwa, stawianiem się groźnym czy niebezpiecznym dla kogoś, grożeniem komuś, postraszeniem czy zapowiedzeniem czegoś pod groźbą”¹². „Zastraszenie” natomiast oznacza „zagrożenie komuś, napędzenie komuś strachu, wzbudzenie w kimś lęku, niepokoju”¹³. Zagrożenie może więc być utożsamiane z zastraszeniem, a zastraszenie ze stworzeniem zagrożenia. Zagrożenie może przybierać inne formy niż samo zastraszanie prowadzące się do gróźb, np. zagrożenie może mieć postać przymusu fizycznego.

Niezależnie od kwestii terminologicznych zagrożenie dla świadka i pokrzywdzonych oraz innych uczestników procesu ze strony oskarżonego może przybierać różne formy. Przede wszystkim możemy mówić o zagrożeniu, które pojawia się w samym procesie karnym podczas dokonywanych z udziałem danej osoby czynności (począwszy od sytuacji, gdy np. sama obecność oskarżonego wpływa na świadka krępująco, po sytuację, gdy dochodzi do wyraźnych gróźb pod adresem świadka, a teoretycznie można sobie nawet wyobrazić, że gwałtowne i nagłe zachowanie oskarżonego nieprzewidziane przez organ procesowy może prowadzić do rękoczynów), oraz zagrożeniu z powodu podejmowania

⁹ P. Hofmański, *Świadek anonimowy...*, s. 117.

¹⁰ J. Tylman, *Instytucja świadka incognito – po nowelizacji* [w:] K. Indeckie (red.), *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45. roku pracy naukowo-dydaktycznej*, Łódź 2004, s. 299.

¹¹ *Ibidem*.

¹² E. Sobol (red.), *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1993, s. 1103.

¹³ *Ibidem*, s. 1126.

różnych działań wobec świadka przez oskarżonego poza procesem, ale w związku z rolą, jaką świadek ma spełnić w postępowaniu karnym. Zagrożenie ze strony oskarżonego może mieć charakter przymusu psychicznego, gróźb (zagrożenie psychiczne) lub może być zagrożeniem połączonym z zastosowaniem przymusu fizycznego (fizyczna przemoc poprzez pozbawienie życia, ciężkie pobicie, porwanie i pozbawienie wolności, nieraz ze stosowaniem tortur). Zastraszanie może być kierowane do osoby świadka, jego najbliższych albo jego mienia (np. zniszczenie, podpalenie). Zachowanie oskarżonego polegające na zastraszaniu świadka czy innego uczestnika procesu może przybierać znamiona przestępstwa, wykroczenia, przewinienia dyscyplinarnego lub być zachowaniem niezabronionym przez ustawę, ale ocenianym negatywnie w świetle etyki. Zagrożenie może być realne lub nierealne. Ponadto możemy jeszcze mówić o zagrożeniu pochodzącym wprost od oskarżonego lub z wykorzystaniem innych osób, którymi posługuje się oskarżony, bądź z wykorzystaniem środków technicznych, czyli o zagrożeniu bezpośrednio lub pośrednio pochodzącym od oskarżonego.

Działania zmierzające do zastraszania świadka czy pokrzywdzonego są podejmowane świadomie. Często umiejętnie podtrzymywana jest ta psychoza strachu, atmosfera, która paraliżuje świadków, a pochodzi od środowisk przestępczych. Kwestia ochrony świadków i pozostałych uczestników procesu karnego nabiera więc znaczenia. Nie można przy tym uśpić czujności organów procesowych faktem, że mimo sporej liczby świadków utajnianych wymiar sprawiedliwości jakoś funkcjonuje. Nie wiadomo do końca, ilu zagrożonych świadków z różnych względów utajnianych nie jest ani ilu świadków faktycznych z powodu przeświadczenia o zagrożeniu unika stania się świadkiem, uchyla się od składania zeznań, nie zeznaje całej prawdy, łagodzi swe wypowiedzi, by nie narażać się oskarżonemu, odwołuje zeznania czy zasłania się niepamięcią.

Do prawnych instrumentów¹⁴ ochrony ofiar przestępstw zaliczamy środki prawne pozwalające na urzeczywistnienie w praktyce określonych praw i interesów prawem przewidzianych. Obecnie możemy zauważyć wielość i różnorodność instrumentów prawnych, a jednocześnie brak spójnego systemu ochrony, z wyjątkiem ochrony świadków koronnych. Obserwuje się jednak zjawisko kumulowania instrumentów ochrony, co przejawia się w tym, iż jeden wspiera czy umożliwia skuteczne wykonywanie drugiego. W dużym stopniu instrumenty ochrony są również kształtowane tak, by nie doszło do naruszenia prawa oskar-

¹⁴ Na gruncie polskiego systemu prawnego najszerze ujęcie prawnych instrumentów ochrony praw obejmuje instrumenty karnoprawne – przepisy zawarte w źródłach prawa karnego szeroko pojmowanego (prawo materialne, procesowe, wykonawcze) – ale też zawarte w odrębnych ustawach pozakodeksowych czy też w aktach wykonawczych oraz w aktach prawa międzynarodowego czy w prawie unijnym.

zonego do obrony, a także reguł dowodzenia w trosce o skuteczne wykorzystanie dowodu z zeznań świadka, mimo jego ochrony.

W polskim prawie karnym procesowym można odróżnić „ochronę” i „pomoc” dla świadka przede wszystkim z uwagi na to, że te formy występują w ustawie o świadku koronnym¹⁵. Semantycznie „ochrona” to zabezpieczenie przed zniszczeniem, szkodą, niebezpieczeństwem, ochranianie; to, co ochrania, zabezpiecza. „Pomoc” zaś to wspieranie kogoś fizycznie lub moralnie, pomaganie komuś; wsparcie, ratunek¹⁶. Ochronę świadka w procesie karnym można łączyć przede wszystkim z formami rzeczywistego zabezpieczenia przed zagrożeniem. Przyjmuje ono postać ochrony osobistej, odizolowania od oskarżonego w trakcie czynności czy utajnienia danych osobowych bądź adresowych. Natomiast pomoc dla świadka przed zagrożeniem przybiera formy wsparcia materialnego czy psychologicznego.

Karnoprosesowe instrumenty ochrony ujęte w kodeksie postępowania karnego przede wszystkim zapewniają ochronę przed zagrożeniem ze strony oskarżonego w postaci utajnienia danych osobowych świadka oraz jak najskuteczniejszego fizycznego odizolowania świadka od oskarżonego aż do uniemożliwienia zidentyfikowania świadka przez oskarżonego podczas wypełniania swych procesowych obowiązków – podczas uczestnictwa w okazaniu czy przesłuchaniu. W kodeksie postępowania karnego świadek (pokrzywdzony) może uzyskać ochronę przed zagrożeniem ze strony oskarżonego albo bezpośrednio w ramach instrumentów prawnych służących wyłącznie do tego celu (art. 184 k.p.k. – świadek anonimowy, art. 191 § 3 k.p.k. – zastrzeżenie adresu świadka, świadek koronny, art. 156 § 5a k.p.k.), albo pośrednio w ramach instytucji prawnych służących też innym celom (art. 173 § 2, 177 § 1a i § 2, 183 § 2, 185a i 185b, 253 § 3, 360 § 2 i 361 § 1, 390 § 2, 396 § 2 k.p.k.). Podstawy stosowania instytucji związanych z ochroną czy pomocą dla świadka w procesie karnym mają charakter zobiektywizowany. Decyzja o zastosowaniu danej formy ochrony czy to w ramach instrumentów pośrednich, czy bezpośrednich należy do organu procesowego; nie są wiążące dla organu procesowego wola czy subiektywne odczucia świadka (pokrzywdzonego).

W systemie prawnym daje się zauważyć zróżnicowanie form (zakresu przedmiotowego) ochrony: od poinformowania o tym, że sprawca jest na wolności, odizolowania świadka od oskarżonego w ramach czynności procesowych (art. 173 § 2, 177 § 1a i § 2, 183 § 2, 185a i 185b, 360 § 2 i 361 § 1, 390 § 2, 396 § 2 k.p.k.), poprzez utajnienie adresu – art. 191 § 3 k.p.k., utajnienie tożsamości – art. 184 k.p.k.¹⁷, aż po ochronę osobistą.

¹⁵ M. Krasowski, *Ochrona świadka koronnego*, „Annales UMCS” 2002, nr 49, Sectio G, s. 167.

¹⁶ E. Sobol (red.), *Mały słownik...*, s. 534 i 669.

¹⁷ O ile w art. 191 § 3 k.p.k. chodzi wyłącznie o zastrzeżenie adresu obawiającego się świadka (tzw. mały świadek *incognito*), o tyle szerszy zakres anonimizacji przewidziano w art. 184

Uwagę zwraca pierwszy z wymienionych w poprzednim akapicie instrumentów pozwalający w pewnych sytuacjach na ochronę pokrzywdzonego, także będącego świadkiem, a unormowany w art. 253 § 3 k.p.k.¹⁸, zgodnie z którym sąd lub prokurator niezwłocznie zawiadamia pokrzywdzonego, jego przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje, o uchyleniu, nieprzedłużeniu lub zamianie tymczasowego aresztowania na inny środek zapobiegawczy, chyba że pokrzywdzony oświadczy, iż z takiego uprawnienia rezygnuje. Pokrzywdzonego oraz jego reprezentantów wymienionych w tym przepisie zawiadamia się zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i w postępowaniu sądowym. W tym ostatnim wypadku zawiadomienie następuje niezależnie od tego, czy pokrzywdzony występuje w charakterze strony (oskarżyciela posiłkowego, powoda cywilnego) czy też nie. Chodzić tu będzie o każdego pokrzywdzonego w rozumieniu art. 49 k.p.k. *Ratio legis* § 3 była ochrona pokrzywdzonego, którego interesy czy wręcz bezpieczeństwo jego i osób najbliższych mogą być zagrożone w związku z odstąpieniem od aresztu. Nie przewidziano w ramach tej instytucji podjęcia dodatkowych realnych działań gwarantujących pełne bezpieczeństwo, ale pokrzywdzony przynajmniej dowiaduje się o tym, że oskarżony dotąd aresztowany jest już na wolności¹⁹. Na podstawie art. 253 § 3 k.p.k. nie przewidziano jednak zawiadomienia pokrzywdzonego, gdy oskarżony nielegalnie opuścił areszt (uciekł), a to jest przecież najczęstsza obawa zagrożenia dla świadka. W tym zakresie instytucja z art. 253 § 3 k.p.k. jest trochę „niedopracowana”, gdy chodzi o prewencję.

Wspomniana już ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. znolizowała także kodeks karny wykonawczy. W rozdziale X dodano oddział 13 zatytułowany „Informowanie pokrzywdzonego o opuszczeniu przez skazanego zakładu karnego”. Zgodnie z art. 168a § 1 k.k.w. informowanie o opuszczeniu zakładu karnego odbywa się nie z urzędu, jak w wypadku art. 253 § 3 k.p.k., ale na wniosek pokrzywdzonego. Organem zobowiązanym do zawiadomienia o opuszczeniu przez

k.p.k. Pojęcie „dane osobowe świadka” z art. 184 k.p.k. jest z kolei węższe niż „dane umożliwiające ujawnienie jego tożsamości”.

Por. też: P. Wiliński, *Świadek incognito w znolizowanym k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 6, s. 65.

¹⁸ 1 maja 2004 r. weszła w życie ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (DzU nr 93, poz. 889) pod wpływem decyzji ramowej Rady UE z 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW). Do dnia 1 maja 2004 r. w polskim systemie prawnym nie było odrębnego specjalnego trybu pozwalającego przekazywać pokrzywdzonemu tego typu informacje. Można jednak było odszukać w przepisach procedury karnej takie artykuły, które regulując stosowanie innych instytucji procesowych, „przy okazji” faktycznie umożliwiały w ich ramach przekazywanie pokrzywdzonemu takich informacji. Okazję taką stwarzała możliwość zaskarżania postanowień w przedmiocie środka zapobiegawczego.

¹⁹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1999, s. 1144.

skazanego zakładu karnego jest sędzia penitencjarny lub dyrektor zakładu karnego. Zawiadomienia dokonuje się niezwłocznie, gdy skazany został zwolniony z zakładu karnego po odbyciu kary, gdy uciekł z zakładu karnego, a także po wydaniu decyzji o udzieleniu skazanemu: przepustki, o której mowa w art. 91 pkt 7 i w art. 92 pkt 9 k.k.w., czasowego zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru lub bez konwoju funkcjonariusza służby więziennej albo asysty innej osoby godnej zaufania, o którym mowa w art. 138 § 1 pkt 7 lub 8, art. 141a § 1 oraz art. 165 § 2 k.k.w., przerwy w wykonaniu kary, warunkowego zwolnienia. Informacja o opuszczeniu przez skazanego zakładu karnego przekazywana jest pokrzywdzonemu, jego przedstawicielowi ustawowemu lub osobie, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje²⁰.

Te uregulowania prawne wprowadziły potrzebną instytucję powiadamiania pokrzywdzonego o zwolnieniu oskarżonego (skazanego) z aresztu (zakładu karnego). Należy jednak zauważyć, że nie uzależniono przekazywania tego typu informacji od rzeczywistego lub chociażby prawdopodobnego zagrożenia dla pokrzywdzonego ze strony oskarżonego lub skazanego w wypadku wyjścia na wolność. Decyzja o poinformowaniu o zwolnieniu oskarżonego czy skazanego z aresztu lub zakładu karnego zależna jest w zasadzie od samego pokrzywdzonego i jego subiektywnych odczuć. Ponadto nowe przepisy gwarantują rzetelną informację, ale nie tworzą wyraźnych formalnych, podstaw, po pierwsze, do wypowiedzania się pokrzywdzonego przed podjęciem decyzji o zwolnieniu oskarżonego lub skazanego co do jej zasadności²¹, a po drugie, do zapewnienia ochrony pokrzywdzonemu. Instytucja zawiadomienia pokrzywdzonego o zwolnieniu oskarżonego (skazanego) z aresztu (zakładu karnego) ma przecież służyć ostrzeżeniu pokrzywdzonego o mogącym wystąpić niebezpieczeństwie ze strony zwolnionej osoby. Chodziłoby tu o sytuacje, gdy zwolnienie było bezwzględnie konieczne (na przykład skazany odbył do końca karę pozbawienia wolności), mimo że ze strony oskarżonego (skazanego) będącego na wolności istnieje realne zagrożenie dla pokrzywdzonego. Z treści obecnych przepisów wynika, że zawiadomienie pokrzywdzonego o opuszczeniu przez oskarżonego (skazanego) aresztu (zakładu karnego) miałoby służyć i innym, bliżej nieokreślonym celom, wtedy gdy nie ma zagrożenia dla pokrzywdzonego ze strony oskarżonego (ska-

²⁰ Patrz: J. Bielański, *System zwolnień i przepustek na czasowe opuszczenie zakładu karnego przez skazanego w świetle przepisów kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r. Zagadnienia wybrane*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” pod red. L. Boguni, t. X, Wrocław 2002, s. 245–272.

²¹ Podstawą prawną do udziału pokrzywdzonego w posiedzeniu jest art. 22 § 2 k.k.w., który przewiduje, że sąd może dopuścić do udziału w posiedzeniu również inne osoby niż wymienione w § 1, jeżeli ich udział może mieć znaczenie dla rozstrzygnięcia. J. Malec, *Działania na rzecz ofiary przestępstwa i ich aspekty penitencjarne*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 1998, nr 34, s. 388–389.

zanego), bo przecież trudno sobie wyobrazić, aby świadomie rezygnowano z tymczasowego aresztowania bądź przyznawano nagrody czy udzielano warunkowego zwolnienia wówczas, gdy oskarżony lub skazany nie daje gwarancji, że na wolności będzie przestrzegać porządku prawnego, a obecnie o zwolnieniu sprawcy w tych wypadkach pokrzywdzonego się zawiadamia.

Z kolei świadek koronny korzysta z szerokiego systemu programu ochrony świadków obejmującego też jego najbliższych. Ochrona jest szersza niż w przypadku świadka *incognito*. Poza ochroną świadkowi koronnemu również jest udzielana pomoc, ale świadek może być też objęty wyłącznie ochroną albo tylko pomocą – zakres i rodzaj musi wynikać dokładnie z postanowienia sądu. W myśl art. 14 ustawy o świadku koronnym²² w razie zagrożenia życia lub zdrowia świadka koronnego lub osoby dla niego najbliższej w rozumieniu przepisów Kodeksu karnego mogą być oni objęci ochroną osobistą, a także uzyskać pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu lub zatrudnienia, a w szczególnie uzasadnionych wypadkach można wydać im dokumenty umożliwiające używanie innych niż własne danych osobowych, w tym uprawniające do przekroczenia granicy państwowej, jak również mogą uzyskać inną formę pomocy, a zwłaszcza przeprowadzenie zabiegu chirurgicznego usuwającego charakterystyczne elementy wyglądu lub operacji plastycznej²³. Gwarantuje się zapewnienie korzystania z opieki medycznej oraz pomoc finansową w razie braku zatrudnienia. Niedopuszczalna jest czynność dowodowa zmierzająca do ujawnienia okoliczności z zakresu ochrony i pomocy udzielonej świadkowi koronnemu (bezwzględny zakaz dowodu z art. 14 § 4 ustawy). Szczególne zabezpieczenia podejmuje się w związku z korespondencją do świadka koronnego. Ponadto na mocy art. 20 ustawy Komendant Główny Policji ustanawia, w razie stwierdzenia takiej potrzeby i za zgodą osoby objętej ochroną, pełnomocnika tej osoby. Ochroną lub pomocą można również objąć, do czasu uprawomocnienia się postanowienia

²² Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (t.j. DzU z 2007 r., nr 36, poz. 232 z późn. zm.).

²³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2006 r. w sprawie udzielania ochrony i pomocy świadkom koronnym i innym uprawnionym osobom (DzU nr 201, poz. 1480) stanowi w § 6 ust. 2, że ochrona polega na:

1) stałej obecności policjantów w pobliżu osoby chronionej albo dostosowaniu przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej warunków tymczasowego aresztowania lub odbywania kary pozbawienia wolności do wymogów zapewniających osobie chronionej osobiste bezpieczeństwo w areszcie śledczym lub zakładzie karnym;

2) czasowej obecności policjanta lub policjantów w pobliżu osoby chronionej;

3) czasowej obserwacji osoby chronionej i otoczenia, w którym przebywa;

4) wskazywaniu osobie chronionej bezpiecznego miejsca przebywania oraz czasu i sposobu przemieszczania się;

5) określaniu zakresu, warunków i sposobu kontaktowania się osoby chronionej z innymi osobami.

określonego w art. 5 ust. 1, podejrzanego, który spełnił warunki przewidziane w art. 3 ust. 1, lub osobę dla niego najbliższą w rozumieniu przepisów Kodeksu karnego. Postanowienie prokuratora o objęciu ochroną lub pomocą osób może być wydane także z urzędu – za zgodą tych osób. Na postanowienie w przedmiocie zastosowania ochrony lub pomocy przysługuje zażalenie²⁴.

Ochronę (a także pomoc) cechuje ciągłość. Przewiduje się jej trwanie do czasu ustania niebezpieczeństwa, ale ze względu na sposób działania zorganizowanej przestępczości może mieć permanentny charakter. Jest też nieobligatoryjna, ale konieczna od strony faktycznej²⁵.

W obecnym stanie prawnym zwiększono bezpieczeństwo osobiste szczególnej kategorii osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych, które występują jednocześnie jako ważni uczestnicy w trwających postępowaniach karnych²⁶. Dotychczas szczególny reżim przebywania w warunkach izolacji więziennej mógł być w zasadzie zastosowany – zgodnie z kodeksem karnym wykonawczym – wobec osób stwarzających zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub zagrożenie dla bezpieczeństwa społecznego²⁷. Tylko pośrednią ochroną obejmowano świadków w ramach instytucji normujących zasady przebywania skazanych w zakładach karnych i aresztach śledczych²⁸.

²⁴ Przepisy ustawy stosuje się odpowiednio w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych, z tym że postanowienie w przedmiocie dopuszczenia dowodu z zeznań świadka koronnego wydaje wojskowy sąd okręgowy właściwy dla miejsca prowadzenia postępowania przygotowawczego. W zakresie nieuregulowanym w ustawie stosuje się przepisy Kodeksu postępowania karnego.

²⁵ M. Krasowski, *Ochrona świadka koronnego*, „Annales UMCS” 2002, nr 49, Sectio G, s. 166, 175–176.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (DzU z 1997 r., nr 90, poz. 557 z późn. zm.), ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (DzU nr 39, poz. 201).

²⁷ Warto zaznaczyć, że do skuteczności ochrony osób zagrożonych poczynaniami oskarżonego w związku z obciążaniem go przed organami procesowymi może przyczyniać się wykonywanie kary pozbawienia wolności i orzeczonych zakazów zbliżania się do określonych osób i przebywania w określonych miejscach, a także monitorowanie skazanych w ramach tzw. dozoru elektronicznego, choć dopiero w przyszłości jego stosowanie obejmie cały obszar kraju. Ustawę tę wprowadzono czasowo do 2014 r. zapewne po to, aby przekonać się o wynikach stosowania takiej formy wykonywania sankcji karnych. Por. art. 8 ust. 3, art. 13 ustawy z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (t.j. DzU z 2008 r., nr 172, poz. 1069 z późn. zm.).

²⁸ Por. art. 108 k.k.w., art. 88 i 88a, 88b i art. 88c k.k.w., art. 105a § 5, 212b, 217, 217a k.k.w., art. 16 k.k.w., art. 110 § 2a k.k.w. Por. też: art. 249 k.k.w. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (DzU nr 152, poz. 1493) § 16 ust. 5 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (DzU nr 152, poz. 1494): § 19 i § 24.

Specjalnym reżimem obecnie obejmuje się również skazanych, którzy, nie zachowując się w sposób stanowiący zagrożenie, mogą sami znaleźć się w sytuacji zagrażającej ich życiu lub zdrowiu w związku z uczestnictwem w określonych postępowaniach karnych.

Do kodeksu karnego wykonawczego wprowadzono nową instytucję szczególnej ochrony skazanych (art. 88d). Zostali nią objęci wszyscy skazani uczestniczący jako oskarżeni, świadkowie lub pokrzywdzeni w takim postępowaniem karnym, które niesie dla nich szczególne zagrożenie życia lub zdrowia (art. 88d § 1 k.k.w.). Szczególna ochrona polega na przeprowadzaniu stałej kontroli stanu zdrowia skazanego, objęciu go stałą opieką psychologiczną, a także stosowaniu warunków odbywania kary określonych w art. 90 pkt 7–9 k.k.w., czyli codziennym przeprowadzaniu jego kontroli osobistej i kontroli cel i wszystkich innych pomieszczeń, w których przebywa, a także przeprowadzaniu stałego nadzoru i cenzury jego korespondencji i nadzoru nad widzeniami. W ten sposób administracja jednostki penitencjarnej obejmuje szczególnym, tzn. bardziej systematycznym i szczegółowym, nadzorem określoną grupę osadzonych. Ich stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w odróżnieniu od pozostałych skazanych, którzy – co oczywiste – również mają zagwarantowaną bezpłatną opiekę medyczną i psychologiczną, podlegać będzie stałemu monitorowaniu, i to bez względu na zgłaszane przez osadzonych lub zaobserwowane przez administrację jednostki penitencjarnej dolegliwości i objawy chorobowe. W trakcie pobytu w zakładzie karnym szczególnie chronieni skazani są co najmniej raz dziennie przeszukiwani. Podobnie postępuje się z celami i innymi pomieszczeniami, w których przebywają. Tym samym kontrola osobista czy też kontrola celi nie jest uzależniona od wystąpienia ogólnych przesłanek, o których mowa w art. 116 § 2 k.k.w. (wypadki uzasadnione względami porządku lub bezpieczeństwa), ale jest wykonywana systematycznie i niezależnie od zachowania skazanego. Również korespondencja skazanego, bez względu na rodzaj jednostki penitencjarnej, w której przebywa (na przykład zakład karny typu półotwartego), jest poddana stałemu nadzorowi i cenzurze. W ten sposób zakłada się uzyskanie dostępu do wszystkich informacji, które skazany zawrze w listach wysyłanych na zewnątrz jednostki penitencjarnej, a które mogą mieć wpływ na zagwarantowanie jego bezpieczeństwa. Podobne przesłanki przemawiają za wprowadzeniem stałego nadzoru widzeń skazanych szczególnie chronionych, tym bardziej że w trakcie ich odbywania może dochodzić do próby przekazania grypsów i innych przedmiotów, których posiadanie w zakładzie karnym jest zabronione.

W § 2 art. 88d k.k.w. przewidziana jest szczególna ochrona, która może polegać również na stosowaniu wobec skazanego, o którym mowa w § 1, warunków odbywania kary określonych w art. 88b lub 88c k.k.w., a ponadto umożliwia się dodatkowo skazanym szczególnie chronionym fakultatywne skorzystanie

z ochrony osobistej gwarantowanej ustawą o świadku koronnym. Mając jednak na względzie obostrzenia wynikające ze stosowania takiej ochrony, a znajdujące swoje odzwierciedlenie w zindywidualizowanym programie ochrony (np. zakaz otrzymywania paczek, ograniczenie lub uniemożliwienie utrzymywania kontaktu z rodziną), zgodnie z regulacjami wynikającymi z ustawy o świadku koronnym możliwość skorzystania z tej formy ochrony uzależnia się od zgody skazanego.

W § 3 art. 88d k.k.w. określa się, że status skazanego szczególnie chronionego można uzyskać albo na wniosek właściwego sądu lub prokuratora, albo na wniosek samego skazanego. W przypadku wniosku złożonego przez osadzonego dyrektor zakładu karnego przed podjęciem decyzji o objęciu szczególną ochroną zasięga opinii organu prowadzącego postępowanie karne. W ten sposób subiektywne odczucie skazanego o grożącym mu niebezpieczeństwie zostanie poddane weryfikacji przez organy wymiaru sprawiedliwości. Co istotne, decyzja dyrektora jednostki penitencjarnej o objęciu danego skazanego szczególną ochroną, podobnie jak każda inna decyzja wydana przez niego jako organ postępowania wykonawczego, będzie mogła zostać zaskarżona przez skazanego do sądu penitencjarnego w oparciu o art. 7 k.k.w. Sam dyrektor o swojej decyzji powiadomi z urzędu właściwy sąd penitencjarny, który w ramach swoich kompetencji sprawuje nadzór nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności. We wniosku należy podać przyczyny objęcia skazanego szczególną ochroną oraz wskazać czas jej trwania, nie dłuższy niż 6 miesięcy.

W myśl art. 88d § 4 k.k.w. dyrektor zakładu karnego może objąć skazanego szczególną ochroną na jego uzasadniony wniosek; we wniosku należy podać przyczyny objęcia skazanego szczególną ochroną oraz wskazać czas jej trwania, nie dłuższy niż 6 miesięcy. Przed podjęciem decyzji dyrektor zakładu karnego zasięga opinii odpowiednio sądu lub prokuratora, o których mowa w § 3, a po zakończeniu postępowania karnego – opinii sędziego penitencjarnego; do czasu otrzymania opinii dyrektor może tymczasowo stosować wobec skazanego środki, o których mowa w § 1.

Objęcie osadzonego specjalnym reżimem ochronnym musi skutkować znacznym ograniczeniem zarówno jego swobody, jak i możliwości kontaktowania się z nim przez osoby trzecie. Taka sytuacja, niezbędna chociażby ze względu na ochronę zdrowia lub życia skazanego, może powodować dyskomfort psychiczny i przybierać charakter dolegliwości. Dlatego też założono, że czas stosowania szczególnych warunków osadzenia uzależniony będzie od wniosku właściwego organu prowadzącego postępowanie karne albo wniosku samego skazanego – tym samym wniosek ów będzie mógł być modyfikowany w zależności od stopnia zagrożenia dla skazanego. Wniosek skazanego zostanie poddany ocenie właściwego organu prowadzącego postępowanie karne. Zgodnie z art. 88d § 5 k.k.w. w decyzji o objęciu skazanego szczególną ochroną należy określić

termin, do którego ochrona ma trwać, a także wskazać sposób realizacji tej ochrony. Jeżeli po upływie terminu, o którym mowa w § 5, w dalszym ciągu występuje poważne zagrożenie lub istnieje bezpośrednia obawa wystąpienia poważnego zagrożenia dla życia lub zdrowia skazanego, szczególną ochronę przedłuża się na kolejny okres; przepisy § 3 i 4 stosuje się odpowiednio. Decyzja o przedłużeniu szczególnej ochrony winna być wydana w sposób zabezpieczający ciągłość stosowania tej ochrony (§ 6). W wypadku ustania przyczyny objęcia skazanego szczególną ochroną dyrektor zakładu karnego, na wniosek sądu, przed którym toczy się postępowanie karne, albo prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze, cofa szczególną ochronę. W wypadku objęcia szczególną ochroną skazanego na jego wniosek, cofnięcie szczególnej ochrony może nastąpić na wniosek skazanego lub z urzędu, po zasięgnięciu opinii odpowiednio sądu lub prokuratora, o których mowa w § 3, a po zakończeniu postępowania karnego – opinii sędziego penitencjarnego (§ 7).

Według art. 88d § 10 k.k.w. szczególna ochrona jest stosowana także w razie przeniesienia skazanego do innego zakładu karnego. Po zakończeniu postępowania karnego organem właściwym w zakresie składania wniosków sądu lub prokuratora, o których mowa w § 3 i 7, jest sędzia penitencjarny. W ten sposób zapewniona zostanie ciągłość ochrony bezpieczeństwa osobistego skazanego.

Wprowadza się analogiczne do wyżej opisanych zasady, które stosować się będzie do osób tymczasowo aresztowanych (art. 212ba k.k.w.).

Szczególna ochrona skazanych została uzupełniona poprzez dokonanie odpowiednich zmian w ustawie o Służbie Więziennej, określającej uprawnienia funkcjonariuszy tej formacji. W ustawie z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej²⁹ w art. 18 po ust. 2 dodano ust. 2a w brzmieniu: „2a. Osoby przebywające na terenie jednostki organizacyjnej w związku z utrzymywaniem kontaktu z osobą pozbawioną wolności, o której mowa w art. 88d i art. 212ba Kodeksu karnego wykonawczego, podlegają obowiązkowej kontroli osobistej przeprowadzanej przy wejściu i opuszczeniu tej jednostki. Obowiązkowej kontroli podlega również wnoszony i wynoszony przez nie bagaż”. W ten sposób ustawodawca nakłada na funkcjonariuszy Służby Więziennej obowiązek szczególnej i stałej (a nie wyrywkowej – uzasadnionej w praktyce funkcjonowania jednostek penitencjarnych względami bezpieczeństwa) kontroli osób kontaktujących się ze skazanym szczególnie chronionym.

Szczególną kategorią świadków, których ochrona ulega wzmocnieniu, są osoby, które mogą zeznawać jednocześnie jako pokrzywdzeni przestępstwami przeciwko rodzinie, czyli ofiary przemocy domowej, a z uwagi na bezpośrednią znajomość i kontakt ze sprawcą najbardziej zagrożone atakiem z jego strony

²⁹ DzU z 2002 r., nr 207, poz. 1761 z późn. zm.

w związku ze składaniem zeznań. Wydaje się, że organ procesowy nie może ignorować sygnałów świadczących o zagrożeniu świadka. Od 8 czerwca 2010 r. obowiązuje nowa treść art. 275 k.p.k., której § 3 brzmi: „Jeżeli zachodzą przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej na szkodę osoby najbliższej albo innej osoby zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, zamiast tymczasowego aresztowania można zastosować dozór, pod warunkiem że oskarżony w wyznaczonym terminie opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym oraz określi miejsce swojego pobytu”. Z dniem 1 sierpnia 2010 r. weszły w życie przepisy zmieniające kodeks karny, kodeks postępowania karnego oraz ustawę o Policji wraz ze wspomnianymi zmianami ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie³⁰. W ustawie o Policji w art. 15a zaznaczono, tworząc odrębną podstawę zatrzymania, że funkcjonariusz policji ma prawo zatrzymać sprawcę przemocy w rodzinie stwarzającego bezpośrednie zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego w trybie art. 15. W kodeksie karnym wprowadzono w ramach środków karnych zakaz zbliżania się do określonych osób oraz nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, przy czym sąd ma określać odległość, jaką sprawca ma zachować wobec pokrzywdzonego. W myśl nowego brzmienia art. 41a § 3 k.k. sąd może orzec zakaz zbliżania się nawet na zawsze, ale już nakaz opuszczenia lokalu jest terminowy i wynosi od roku do 10 lat. Zakaz kontaktowania się i zbliżania do pokrzywdzonych lub innych osób (w tym pełniących rolę świadka) może być też nałożony w ramach obowiązków probacyjnych. W myśl art. 181a k.k.w. wykonanie tych obowiązków należy do sądu rejonowego miejsca pobytu skazanego. Odpis orzeczenia przesyła się policji oraz organowi administracji i samorządu miejsca pobytu skazanego, a nadzór nad wykonaniem obowiązków sąd powierza sądowemu kuratorowi zawodowemu. Ignorowanie nakazu czy zakazów penalizuje art. 244 k.k. W art. 244 § 1a i 1b k.p.k. policję upoważniono do zatrzymania osoby z racji podejrzenia o popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej i zachodzi obawa, że ponownie popełni to przestępstwo. Zatrzymać należy obligatoryjnie, gdy sprawca popełnił wspomniane przestępstwo przy użyciu noża, broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu. Ponadto w myśl art. 275a k.p.k. można zastosować wobec osoby, która zostanie oskarżona o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, środek zapobiegawczy w postaci nakazu opuszczenia wspólnie zamieszkiwanego lokalu. Art. 275a k.p.k. zawiera podstawę szczególną zastosowania tego środka zapobiegawczego, która musi zaistnieć naturalnie łącznie z ogólną podstawą stosowania środków zapobiegawczych

³⁰ Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (DzU nr 125, poz. 842).

z art. 249 k.p.k. Stosowanie nakazu opuszczenia lokalu będzie można określić maksymalnie na 3 miesiące. Jeśli jednak nie ustaną przyczyny jego zastosowania, sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy będzie mógł przedłużać go na kolejne okresy, też maksymalnie 3-miesięczne³¹.

Kwestia ochrony osobistej pokrzywdzonych, świadków czy innych uczestników procesu karnego przez zagrożeniem ze strony oskarżonego poruszona została w Wytycznych Prokuratora Generalnego z 20 lutego 2009 r. w sprawie działań na rzecz pokrzywdzonego, zgodnie z którymi nie wolno lekceważyć informacji o zagrożeniu pokrzywdzonego i jego najbliższych, a jeśli występuje choćby prawdopodobieństwo realizacji gróźb, należy zapewnić pokrzywdzonemu odpowiednie środki ochrony.

Zakaz zbliżania się czy nakaz opuszczenia lokalu zamieszkiwanego wspólnie z pokrzywdzonym do takich form ochrony niewątpliwie należą. Jednocześnie z punktu widzenia ofiary mogą okazać się wygodniejsze w praktyce niż konieczność tolerowania obecności funkcjonariusza policji w pobliżu ofiary, co może niekiedy wywoływać u ofiary złe wrażenie, że jej wolność jest bardziej ograniczona – mimo że nic złego nie zrobiła, jeszcze została dotknięta przestępstwem – niż wolność sprawcy przestępstwa. Istotne jest też to, że ochrona ofiary zyskała na znaczeniu nie tylko w czasie trwania procesu, ale także po jego zakończeniu poprzez skazywanie sprawcy na środki karne czy nakładanie na niego obowiązków w okresie próby związanych z izolacją od ofiary.

W regulacjach prawnych daje się zauważyć niedostatek w zakresie jednego ze skuteczniejszych i w wielu wypadkach najbardziej oczekiwanego instrumentu zapewniającego ochronę świadkowi zagrożonemu przez sprawcę przestępstwa. Chodzi tu o ochronę osobistą.

Obecnie źródła prawa karnego procesowego nie przewidują wyraźnie ochrony osobistej innych świadków niż świadek koronny. Jednakże ustawowe podstawy do takiej ochrony są. Przysługuje ona więc także innym świadkom (pokrzywdzonym czy innym uczestnikom procesu) niż świadkowie koronni. Zwrócono na to uwagę w piśmie instrukcyjnym zastępcy Prokuratora Generalnego Prokuratora Krajowego do prokuratorów apelacyjnych dotyczącym zasad postępowania w przypadku zagrożenia dla życia i zdrowia świadka (PR III Ko 2273/06, z 27.12.2006) wydanym z powodu zignorowania w jednym z procesów

³¹ Z art. 275a § 4 k.p.k. wynika, że maksymalny czas trwania omawianego środka zapobiegawczego nie został określony, a wskazano jedynie maksymalny okres, na jaki kolejne przedłużenia mogą być dokonane – przedłużeń zaś może być tyle, ile w danej sprawie jest konieczne i uzasadnione. Gdyby natomiast wspomniane unormowanie traktować jako okres maksymalny, to mielibyśmy do czynienia z luką. Ustawodawca nie określił bowiem, co się dzieje po upływie maksymalnego czasu trwania tego nowego środka zapobiegawczego, gdy zagrożenie ze strony sprawcy jest nadal realne. Wobec braku unormowania należałoby po prostu stosować inne środki zapobiegawcze, gdy zachodzą klasyczne już podstawy.

grózb kierowanych do świadka, w wyniku czego świadek został zabity. Do zdecydowanych działań organizacyjnych zapewniających niezwłoczną i skuteczną reakcję prokuratury i policji na każdy sygnał o zagrożeniu dla życia i zdrowia świadka w procesie karnym, na każdym jego etapie, zmierzającą do skutecznego zapewnienia mu policyjnej ochrony, obligują policję jako uzbrojoną i wyposażoną w niezbędne zabezpieczenie logistyczne i metodologiczne formację przepisów art. 1 ust. 1 (Tworzy się Policję jako umundurowaną i uzbrojoną formację służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego) i art. 1 ust. 2 pkt 1 ustawy o Policji (Do podstawowych zadań Policji należą: ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra)³². W piśmie tym przedstawiono następujące reguły postępowania: w razie zagrożeń świadka należy z urzędu lub w wyniku zawiadomienia podejmować czynności w trybie art. 308 k.p.k. i równolegle ustalić, czy nie zachodzi potrzeba zapewnienia objęcia świadka ochroną osobistą; wobec sprawców zagrożeń wnioskować stosowanie tymczasowego aresztowania, a w razie odstąpienia od tego udokumentować (akceptowaną przez kierownika jednostki notatką służbową) powody i opis innych działań podjętych na rzecz ochrony osobistej świadka. Jeśli zaś chodzi o tryb wystąpienia do Policji o ochronę świadka, to występuje się z wnioskiem o taką ochronę do Komendanta Głównego Policji. Czyni to kierownik jednostki prokuratury za pośrednictwem prokuratora apelacyjnego. Szef prokuratury występujący z wnioskiem powinien poinformować o ewentualnych zagrożeniach i problemach związanych z realizacją wniosku obligując go do właściwego ukierunkowania postępowania karnego.

Z kolei w piśmie zastępcy Prokuratora Generalnego Prokuratora Krajowego z 6 stycznia 2009 r. (PR I 803-18/08) zaznaczono, że obowiązek właściwej reakcji prokuratora na ujawnienie okoliczności świadczących o realnym zagrożeniu życia lub zdrowia jakiejkolwiek osoby wynika przede wszystkim z nadrzędnego zadania prokuratury, jakim jest strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw, wprost sformułowanego w art. 2 ustawy z 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze³³. W art. 3 ust. 1 pkt 8 tej ustawy wskazano na konieczność współdziałania prokuratorów z organami państwowymi i innymi podmiotami w zapobieganiu przestępczości i innym naruszeniom prawa.

Istotne jest, aby świadek, zwłaszcza będący też pokrzywdzonym, został pouczony o przysługujących mu w związku z ochroną uprawnieniach (art. 16 k.p.k.)³⁴. Warto zaznaczyć, że zasada lojalności, prawo do sądu, zasada rzetelne-

³² Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. DzU z 2011 r., nr 287, poz. 1687 z późn. zm.).

³³ Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (t.j. DzU z 2008 r., nr 7, poz. 39 z późn. zm.).

³⁴ Patrz np. M.J. Lisiecki, *Rola policji w zakresie uzyskania restytucji i kompensacji przez ofiary przestępstw*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, z. 2, s. 226–229.

go procesu wynikające z Konwencji o Ochronie Praw Człowieka oraz z Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych dotyczą też pokrzywdzonego, a nie tylko oskarżonego³⁵. Poczucie bezpieczeństwa pokrzywdzonego i świadka, a także innych uczestników procesu karnego łączy się z prawem korzystania z gwarancji konstytucyjnych odnoszących się do praw i wolności obywatelskich.

Ochronę zagrożonego świadka, pokrzywdzonego czy innych uczestników procesu karnego może zapewnić działanie pionu kryminalnego policji zajmującego się wykrywaniem przestępstw i sprawców oraz działanie służb prewencji (patrole, obchody, dzielnicowy)³⁶.

Akty prawa międzynarodowego, w szczególności prawa Unii Europejskiej, wywierają wpływ na prawa świadka i pokrzywdzonego w postępowaniu karnym przez tworzenie standardów minimalnych. Przez standard minimalny należy rozumieć pewne minimum wymaganej regulacji (por. art. 82 ust. 2 traktatu lizbońskiego). Do najistotniejszych dokumentów międzynarodowych i Unii Europejskiej dotyczących ochrony świadków i ofiar przestępstw należą:

- Decyzja ramowa Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym³⁷, której art. 5 zawiera prawo ofiary do informacji (także na wypadek zagrożenia ze strony oskarżonego), art. 8 – prawo do ochrony, zwłaszcza gdy istnieje poważne ryzyko odwetu lub niezbity dowód poważnego naruszenia prywatności, do unikania kontaktu ofiary z przestępcą w pomieszczeniach sądowych, gdy proces nie wymaga takiego kontaktu, oraz do umożliwienia złożenia zeznań w sposób nieskrępowany;

- Rezolucja o ochronie świadków w walce z międzynarodową przestępczością zorganizowaną z dnia 23 listopada 1995 r.³⁸, która zawiera najwięcej regulacji dotyczących świadka, ale z uwagi na formę wydania nie ma mocy wiążącej i stanowi tylko wzór dla państw członkowskich – przewiduje ochronę świadka i osób mu bliższych oraz przesłuchanie na odległość w innym miejscu, niż znajduje się oskarżony;

- Rezolucja w sprawie osób współpracujących z wymiarem sprawiedliwości w walce z międzynarodową przestępczością zorganizowaną z dnia 20 grudnia 1996 r.³⁹, która przewiduje ochronę w zamian za współpracę;

- Konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych między państwami członkowskimi Unii Europejskiej z dnia 29 maja 2000 r.⁴⁰, która przewiduje

³⁵ W. Gliniecki, *Prawo pokrzywdzonego do uczciwego procesu karnego – nowe wyzwanie dla polskiego i międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka* [w:] E. Dynia, C.P. Kłak, *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, Rzeszów 2005, s. 275–289.

³⁶ A. Tyburska, *Działania profilaktyczne policji ukierunkowane na ochronę człowieka* [w:] *Ochrona człowieka w świetle prawa Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Mierki 18–19 października 2001*, red. S. Pikulski, Olsztyn 2002, s. 346.

³⁷ Dz.Urz. WE L 82 z 22.03.2001.

³⁸ Dz.Urz. UE L 185 24.07.1996.

³⁹ Dz.Urz. UE C 408, 29.12.1998.

⁴⁰ Dz.Urz. WE L 239 22.09.2000.

przesłuchanie świadka za pośrednictwem wideokonferencji, co zmniejsza strach świadka przed sprawcą;

– Program w sprawie bezpieczeństwa i ochrony wolności „Zapobieganie i walka z przestępczością”⁴¹ przyjęty przez Radę Unii Europejskiej 12 lutego 2007 r. na lata 2007–2013, który obejmuje zapobieganie przestępczości, ściganie przestępstw, ochronę i wsparcie świadków oraz ochronę ofiar. Na realizację programu zapewniono odrębne środki finansowe, które wspierają m.in. projekty narodowe oraz metody lub technologie, które można wykorzystać na poziomie unijnym;

– Rekomendacja Komitetu Ministrów (przyjęta na mocy art. 15b Statutu Rady Europy) nr R (85) 11 w sprawie pozycji ofiary w prawie i procesie karnym z 15 czerwca 1985 r., która stanowi, że jeśli tylko okaże się to konieczne, a zwłaszcza gdy w grę wchodzi przestępstwo zorganizowane, ofierze i jej rodzinie powinna zostać udzielona skuteczna pomoc przed zastraszeniem i ryzykiem zemsty ze strony przestępcy. Rekomendacja nawiązuje do praw w postępowaniu karnym, m.in. prawa do informacji;

– Rekomendacja Komitetu Ministrów (przyjęta na mocy art. 15b Statutu Rady Europy) nr R (87) w sprawie pomocy dla ofiar i zapobiegania wiktymizacji z 17 września 1987 r., gdzie przewiduje się w procesie karnym szeroki zakres pomocy ofierze, a szczególnie zwraca się uwagę na zapobieżenie wiktymizacji wtórnej w postępowaniu karnym;

– Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 40/34 z dnia 29 listopada 1985 r. będąca deklaracją o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy, gdzie również wskazuje się na potrzebę zapobieżenia wtórnej wiktymizacji ofiar przestępstw, a nadto podjęcie środków polityki długofalowej w postaci: właściwej polityki społecznej i zdrowotnej, okresowego przeglądu ustawodawstwa i praktyki w zakresie ochrony ofiar przestępstw.

Pokrzywdzeni i świadkowie podlegają szczególnej ochronie przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym w myśl Statutu MTK i Reguł procesowych i dowodowych. Utworzono też Biuro Ochrony Świadców i Pokrzywdzonych (*Victims and Witnesses Unit*), działające w ramach sekretariatu Trybunału. Jego zadaniem jest ochrona świadków i pokrzywdzonych oraz innych osób zagrożonych w związku ze złożonymi przez świadka zeznaniami. Zapewnia się też utajnienie tożsamości w razie zagrożenia. Ponadto możliwe jest przesłuchanie w ramach wideokonferencji oraz wyłączenie jawności rozprawy⁴². Jeżeli ujawnienie dowodu lub informacji może prowadzić do poważnego zagrożenia bez-

⁴¹ Dz.Urz. UE L 58/7 2007/125/WSiSW.

⁴² P. Wiliński, *Dwa modele rzetelnego procesu karnego*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 7, s. 47.

pieczeństwa świadka lub jego rodziny, prokurator może dla celów postępowania, do chwili rozpoczęcia rozprawy, wycofać taki dowód lub informację i zastąpić ją streszczeniem. Należy jednak uwzględnić prawa oskarżonego do rzetelnej rozprawy. Izba może w celu ochrony świadka podejmować specjalne środki, np. zarządzić w przesłuchaniu świadka udział psychologa lub członka rodziny świadka bądź pełnomocnika. Podczas przesłuchania Izba nadzoruje, by świadek nie był nękanym czy zastraszany⁴³.

W przepisach karnoprosesowych brak wyraźnych unormowań statuujących instrumenty ochrony odnoszące się wprost do biegłych zagrożonych ze strony oskarżonego z powodu wydania niekorzystnej dla niego opinii, a także sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych czy ławników. Art. 253 § 3 k.p.k. i art. 168a k.k.w. mówią jedynie o informowaniu pokrzywdzonego i wskazanych jego reprezentantów. Na podstawie tych przepisów niedopuszczalne jest zatem informowanie o zwolnieniu oskarżonego (skazanego) z aresztu (zakładu karnego) innych uczestników procesu, choćby było to uzasadnione. Obecnie nie jest jednak wykluczone, że osoby niebędące stronami (np. świadkowie, biegli) mogłyby uzyskać informacje o zwolnieniu oskarżonego (skazanego) na podstawie przepisów, które przed 1 maja 2004 r. miały zastosowanie do pokrzywdzonego, czyli przy okazji zaskarżania postanowień w przedmiocie tymczasowego aresztowania bądź podczas przeglądania akt postępowania. Z kolei sędziowie czy prokuratorzy, a także adwokaci bądź radcy prawni z racji wykonywanego zawodu mają większą szansę na rzeczywistą ochronę i poznanie daty zwolnienia lub ucieczki sprawcy z aresztu czy zakładu karnego. Dla osób wykonujących prawnicze profesje lub pełniących funkcję biegłych omawiana sytuacja wpisana jest w tzw. ryzyko zawodowe. Wspomnieć tylko można, że poruszany problem powinien jednak być rozstrzygany nie tylko na gruncie kodeksu postępowania karnego i kodeksu karnego wykonawczego, ale także w świetle ustaw korporacyjnych dotyczących tych grup zawodowych.

Poza regulacjami ściśle karnoprawnymi można odnaleźć też unormowania dotyczące wsparcia i ochrony uczestników procesu, zwłaszcza pokrzywdzonych, w ustawie o pomocy społecznej⁴⁴: w wypadkach przemocy w rodzinie czy w odniesieniu do ochrony ofiar handlu ludźmi (art. 7 pkt 7 i 7a ustawy). W myśl art. 4¹ ust. 1 pkt 2 ustawy o wychowaniu w trzeźwości⁴⁵ udziela się ofiarom pomocy psychologicznej i prawnej (co może być rozumiane jako korzystanie

⁴³ M. Płachta, *Międzynarodowy Trybunał Karny*, t. 2, Kraków 2004, s. 304–305.

⁴⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, (t.j. DzU z 2009 r., nr 175, poz. 1362 z późn. zm.).

⁴⁵ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. DzU z 2007 r., nr 70, poz. 473 z późn. zm.).

z procesowych form ochrony), w szczególności ochrony przed przemocą w rodzinie. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy⁴⁶ stanowi m.in. o zapewnieniu ochrony przed dalszym krzywdzeniem oraz zapewnieniu bezpiecznego miejsca schronienia choćby w specjalistycznych ośrodkach. Ustawa ta nakłada konieczność współdziałania organów administracji rządowej i samorządowej z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami zawodowymi, a w art. 10 przewiduje przyjęcie przez Radę Ministrów Krajowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, co znalazło urzeczywistnienie od 1 sierpnia 2010 r., po wejściu w życie zmian do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁴⁷. Na podstawie art. 11a ustawy osoba dotknięta przemocą może żądać w trybie nieprocesowym nakazania stosującemu przemoc opuszczenia lokalu, który wspólnie zamieszkują.

Należy także zaznaczyć, że działając w oparciu o wytyczne Decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. oraz m.in. Zaleceń Rady Europy z 1985 r. nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie karnym i Zaleceń nr R (85)21 w sprawie zapobiegania wiktymizacji i pomocy dla ofiar przestępstw, Ministerstwo Sprawiedliwości zawarło z Komisją Europejską umowę o dofinansowanie projektu pod nazwą Sieć Pomocy Ofiarom Przestępstw opartego na interdyscyplinarnych działaniach wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania, służb społecznych, medycznych, edukacyjnych i organizacji pozarządowych. Głównym celem tworzenia Sieci jest nawiązanie współpracy interdyscyplinarnej pomiędzy instytucjami zajmującymi się pomocą ofierze i przywróceniem jej do stanu emocjonalnego sprzed popełnienia przestępstwa. Podstawowym ogniwem Sieci są ośrodki pomocy dla osób pokrzywdzonych przestępstwem działające na terenie całego kraju. Początkowo tworzy się 16 ośrodków. Osoba pokrzywdzona nawiązuje kontakt z ośrodkiem bezpośrednio, poprzez złożenie wizyty w ośrodku lub za pośrednictwem telefonu informacyjnego, za pośrednictwem poczty e-mail. Osoba pokrzywdzona może także trafić do ośrodka na skutek skierowania przez inną instytucję czy organizację. Praca ośrodków opiera się w znacznej mierze na grupie wolontariuszy, którzy pełnią funkcję opiekuna pokrzywdzonego.

Istotne dla ochrony pokrzywdzonych przestępstwem są założenia Krajowego programu na rzecz ofiar przestępstw na lata 2009–2013, który obejmuje: specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, ośrodki interwencji kryzysowej, domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, straż pożarną, policję, sądy po-

⁴⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (DzU nr 180, poz. 1493 z późn. zm.).

⁴⁷ Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (DzU nr 125, poz. 842).

wszechnie i prokuraturę, zakłady opieki zdrowotnej, placówki oświatowe, powiatowe centra pomocy rodzinie, związki wyznaniowe i kościoły, organizacje pozarządowe, inne podmioty realizujące zadania związane z pomocą osobom pokrzywdzonym przestępstwem, w tym konsulaty⁴⁸.

Niepokoić może natomiast, czy pozaprosesowy organ centralny i terenowe ośrodki zajmujące się pomocą ofiarom przestępstw już poza procesem karnym nie ulegną zbiurokratyzowaniu. Praktyka pokazuje bowiem, że brakuje niekiedy koordynacji między ośrodkami pomocy, do których kieruje organ procesowy, i niejasny jest podział ich kompetencji.

Należy jeszcze wspomnieć o Polskiej karcie praw ofiary, która jest zestawieniem obowiązujących praw pokrzywdzonych i poza pomocą dla pokrzywdzonych ma też przypominać policjantom, prokuratorom i sędziom, że muszą pamiętać o sytuacji pokrzywdzonego. Karta niejako wspiera karnoprosesowe instrumenty ochrony, nawiązując też do pozakarnoprosesowych. Zakłada, że ofiara ma prawo do bezpieczeństwa osobistego, a obowiązkiem policji i prokuratury jest jej to bezpieczeństwo zapewnić⁴⁹.

Wprowadzaniu nowych form ochrony świadków musi towarzyszyć efektywne wykorzystanie środków już istniejących, a nowe rozwiązania powinny korespondować z dotychczasowymi i uzupełniać je. Należy oczekiwać wprowadzenia metod wielostopniowej ochrony uczestników procesu, wyboru środków dokonywać zaś odpowiednio do istniejących potrzeb i możliwości. Praktyczne zastosowanie skutecznej ochrony wobec świadka czy pokrzywdzonego nie powinno być doraźne czy przypadkowe, ale w pełni uświadomione i przemyślane⁵⁰. Świadczeni należy zapewnić należytą ochronę prawną⁵¹ – realną, a nie jakąkolwiek. Trzeba rozważać różne warianty ochrony, aby wybrać ten najskuteczniejszy w danej sytuacji. Jeżeli pozbawienie oskarżonego fizycznego kontaktu ze świadkiem okaże się niewystarczające, należałoby zrezygnować z przesłuchania świadka, poprzestając np. na przesłuchaniu policjanta, który go prze-

⁴⁸ <http://www.pokrzywdzeni.gov.pl>

⁴⁹ Polska karta praw ofiary podpisana została przez Ministra Sprawiedliwości w październiku 1999 r. oraz przez polskie organizacje, instytucje i osoby prawne, które stykają się w swojej pracy z ofiarami przestępstwa, w celu poprawienia sytuacji ofiar w naszym kraju. E. Bieńkowska, *Polska karta praw ofiary* [w:] A. Tyburska, J. Fiebig (red.), *Prewencja kryminalna po reformie administracyjnej*. Szczepno 2000, s. 74–81. http://www.wolfpunk.most.org.pl/pk_pof.htm.

⁵⁰ P. Wiliński, *System ochrony świadków w procesie karnym XXI wieku* [w:] P. Kruszyński (red.), *Postępowanie karne XXI wieku. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Popowa 26–28 października 2001 r., Warszawa 2002, s. 71–74.

⁵¹ J. Wojnar, *Krótki przyczynek do zakresu uprawnień pokrzywdzonego w procesie karnym*, [w:] S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), *Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, „Czasopismo Prawa Karnego” 2002, nr 2, s. 48.

słuchiwał (odstępstwo od zasady bezpośredniości). Powinno się zwracać uwagę na gradację (stopniowalność) ochrony w zależności od potrzeby – inaczej chronimy świadka przygodnego, inaczej tajnego agenta, inaczej policjanta⁵². Udział w procesie może zagrażać wielu jego uczestnikom. Nie można jednak zgodzić się na to, aby ewolucja postępowania karnego miała zmierzać do utajnienia tożsamości uczestników w obawie przed odwetem bezkarnie działających przestępców⁵³. Jeśli świadek nie wyrazi zgody na ochronę osobistą, a zagrożenie dla niego wystąpi, to przecież nie można go pozostawić bez wzmocnionej ochrony. Należy wówczas zastosować inne prawne instrumenty gwarantujące ochronę przed zagrożeniem, te najbardziej skuteczne i najdalej idące, które od zgody pokrzywdzonego nie są zależne.

PROTECTION CRIME WITNESSES, VICTIMS AND THE OTHERS PARTICIPANTS CRIMINAL PROCEDURE

Summary

This article is an attempt to show possibility to protection crime witnesses, victims and the others participants criminal procedure (judges, prosecutors, court experts).

The text has presented situations when person is a protected witness or victims mainly in sexual offences, kidnapping and offences involving assaults, injury or threats of injury. In such cases defendant may attack victims, complainants or witness when they gave evidence for the prosecution. In polish criminal law there are special legal remedy such as: protection prisoners who gave evidence for the prosecution, police personal protection or warrant of leave defendant's house inhabited also by the victim. Besides, crime victim has right to be informed when defendant leaves prison.

The text has turned attention that polish courts and prosecutors should resort to "human right friendly" interpretation in domestic case, in order to avoid conflict between domestic law and human right law.

⁵² S. Waltoś, *Dylematy ochrony...*, s. 43, 46, 48.

⁵³ R. Kmiecik (red.), *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 168.